Kojanitz László[1] – Fodor Richárd[2]

1 Oktatási Hivatal
2 Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Tanárképző Központ, Mathias Corvinus Collegium Tanuláskutató Intézet

Az orosz–ukrán háború megjelenése a történelemórákon

2022. február 24-én Oroszország megtámadta Ukrajnát. Ezzel egy régóta nem tapasztalt intenzitású háború vette kezdetét Magyarország közvetlen szomszédságában. Mindez alapjaiban rengette meg a nagyhatalmak közötti kapcsolatokat és az európai emberek biztonságérzetét. A megdöbbenés első hónapjaiban a diákok is jól érzékelhették, miként értékelődnek fel a történelmi ismeretek egy ilyen fenyegető és bizonytalan helyzetben.

Bevezető

Történészek kaptak meghívást a hír- és magazinműsorokba, hogy bemutassák az orosz–ukrán háború előzményeit, és tágabb történelmi összefüggésekre vagy történelmi analógiákra támaszkodva igyekezzenek feltételezéseket megfogalmazni a fegyveres konfliktus lehetséges forgatókönyveiről. Vagyis a múltból kiindulva magyarázzák meg a jelent és jósolják meg a jövőt. A diákok a háborúról érkező nyugtalanító hírek hallatán a történelemtanáraiktól várták ugyanezt.

A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatának *Múlt és jelen kutatócsoportja* a 2021/22-es tanév végén kutatást végzett az általános és középiskolai tanárok körében arról, hogy az orosz–ukrán háború témája milyen szerepet kapott a történelemórákon. A tanulmány e kérdőíves kutatás eredményeit mutatja be, kitekintve a hasonló célú nemzetközi kezdeményezésekre is.

Az orosz–ukrán háború a nemzetközi oktatási térben

Az állandó online jelenlét, az azonnali reakció, a hírek és információk korlátlan világában számtalan nemzetközi szervezet nyilvánított véleményt, fogalmazott meg nyilatkozatokat és javaslatokat az orosz–ukrán háború kapcsán. Az oktatással és történelemdidaktikával foglalkozó szervezetek egy része szintén így tett.

A *Global Educational Benchmark Group* (Globális Oktatási Elemzőcsoport) 2022. március elején kiadott egy forrásokat összegyűjtő listát (Sisisky, 2022), amelyet tanárok állítottak össze. Az anyagok az ukrán történelem mellett elsősorban a háború témájában megjelent eltérő narratívákat bemutató újságcikkek elemzését segítik.

A brit *Historical Association* (Történelmi Társulat) röviddel a háború kitörését követően osztott meg olyan segédanyag-gyűjteményt, amely a katonai konfliktus osztálytermi bemutatását, a diákok támogatását és a kritikus, mérlegelő gondolkodás fejlesztését szolgálja (Historical Association, 2022).

Az *EuroClio – European Association of History Teachers* (Európai Történelemtanárok Szervezete) három nappal az invázió hírét követően közleményt adott ki, amelyben elítélte a háborút, és hamisnak nevezte annak orosz történelmi hivatkozási alapjait. A szervezet 2022. áprilisi éves tudományos konferenciáján szintén felmerült a háború kérdése, hiszen az ernyőszervezetnek vannak orosz és ukrán tagjai is.

2021 októberében, négy hónappal az orosz–ukrán háború kitörése előtt az Institute of World History of the Russian Academy of Sciences (Orosz Tudományos Akadémia Egyetemes Történelem Intézete) Moszkvában rendezett nemzetközi kongresszust a történelemtanításról. A kongresszus orosz szervezői és nemzetközi résztvevői közös nyilatkozatot fogalmaztak meg, melynek értelmében a történelemtanítás szerepének megerősítése és a sztereotípiák ellen használható multiperspektivikus történelemszemlélet mellett köteleződnek el (EuroClio, 2021). 2022 áprilisában Irina Kosztyuk, az EuroClio ukrán nagykövete már egy ostrom alatt álló országból küldött videóüzenetben köszöntötte az éves EuroClio konferencia résztvevőit Bolognában, és az aktuális háborús és oktatási helyzetről is beszámolt (Fodor, 2022). Helen Snelson, a University of York történelem tanterv- és kurzusfejlesztési vezetője kezdeményezésére az EuroClio szintén összeállított egy bővíthető tananyag-, forrás- és feladatgyűjteményt (EuroClio, 2022), amely a tagszervezetek javaslatait tömöríti. A változatos anyagok között találhatunk feladatokat a hamis híreket terjesztő kommunikációs csatornákról, a Krím-félsziget történetéről és elfoglalásáról, illetve az ukrán történelem multiperspektivikus szemléletű tanításáról (Wansink és mtsai, 2017).

Az EuroClio és a Clio 92 olasz történelemtanár-szervezetek az ukrán humanitárius válság miatt 2022 végén közös kezdeményezést és gyűjtést indítottak a háború miatt félbeszakadt ukrán történelemtanítási reform támogatására. A projekt segédanyagokat készít és tankönyvet ad ki a demokratikus nevelés fejlesztése érdekében. Az Irina Kosztyuk vezetésével zajló projekt már a háború előtt kezdetét vette, a szerzőcsoport kiadta az ötödik osztályosoknak íródott *Ukraine and the World* (Ukrajna és a világ) című kötetet, és jelenleg továbbiakon dolgozik. Az adománygyűjtés a háború miatt harcolókhoz csatlakozó, vagy nehéz helyzetbe került szerzőket is segíti (Holtberget, 2022)

A Dél-kaliforniai Egyetem (USC) *Soá Alapítványa* és európai partnere, a *Zachor Alapítvány* is gyorsan reagált az eseményekre. Digitális tananyagokat fejlesztettek az orosz–ukrán háború témájához, melyeket az IWitness oktatási platformon bárki számára elérhetővé tettek. A magyar, angol, lengyel, cseh és ukrán nyelvű, videóinterjúkra épülő, a kritikai gondolkodást és a szociális-érzelmi tanulást segítő anyagok részben a történelmi és politikai helyzet megértését, részben a menekült státusz értelmezését segítik (Zachor Alapítvány, 2022).

A kutatás célja

Fontosnak tartottuk a tanárok 2022/23-as tanévben szerzett tapasztalatait összegyűjteni arról, miért és miként jelent meg az orosz–ukrán háború témája a háború kitörése utáni hónapokban a hazai történelemórákon. Szintén fontos kutatási kérdésként jelent meg, hogy milyen célokat tartottak szem előtt e téma történelmi hátterének bemutatása és feldolgozása során. A kutatás arra is kiterjedt, hogy az orosz–ukrán háború híreiről és a történelmi háttérről folyó beszélgetések milyen hatással voltak a diákok történelmi érdeklődésére és szemléletére.

Módszertan

Kutatási kérdések

Az interneten elérhető online kérdőívet készítettünk a kutatáshoz. A tanárokra vonatkozó háttéradatok felvétele után 11 kérdést tettünk fel, amelyek között feleletválasztó, Likert-skálájú és nyílt végű kérdések egyaránt szerepeltek. Kérdéseink három témára irányultak:

K1 Hogyan és miért foglalkoztak a tanárok az orosz–ukrán háború témájával a történelemórákon?

K2 Milyen hatással volt e jelenben játszódó háborús esemény a diákok történelmi érdeklődésére?

K3 Mik voltak azok a történelemdidaktikai célok és feladatok, amelyeket a tanárok leginkább szem előtt tartottak az orosz–ukrán háború témájának megbeszélése során?

Minta

A tanárokat többféle módon is próbáltuk a vizsgálatban való részvételre ösztönözni. Tájékoztatókat küldtünk a tanári szervezetünk tagjainak és a velünk kapcsolatban álló iskolavezetőknek. Különösen nagy segítséget jelentett még a történelemtanárok körében jól ismert és rendszeresen látogatott közösségimédia-felület is, az *Online történelemtanár*.

A rendelkezésre álló hat hét alatt, 2022. június 17. és július 30. között 150 történelemtanár töltötte ki az online kérdőívet. Az önkéntes kitöltés miatt feltételezhető, hogy többségükben olyanok, akik maguk is fontosnak tartották foglalkozni az orosz–ukrán háborúval. Ez óvatosságra int a tekintetben, hogy a történelemtanárok egészére vonatkozó következtetéseket vonjunk le e vizsgálat eredményeiből.

A 150 kitöltő 58%-a nő, a résztvevők fele gimnáziumban tanít, harmaduk általános iskolában, ötödük technikumban. A megkérdezett tanárok 72%-a jelentős (8 évnél hosszabb) köznevelési tapasztalattal rendelkezik, túlnyomó többségük állami intézményben, egyötödük egyházi iskolában, 6%-uk alapítványi fenntartású iskolában tanít. A válaszadók területileg viszonylag egyenletesen oszlanak el (1. ábra). Negyedük fővárosi, kétharmaduk vidéki városokban és megyeszékhelyeken él és dolgozik. A kérdőívet kitöltők közül 42 tanár az általános iskola 5–8. évfolyamán, 72 tanár a középiskola 9–12. évfolyamán tanított a 2021/22-es tanévben. Rajtuk kívül 29 olyan tanár is elküldte a válaszát, aki tavaly kisebb és nagyobb diákokat egyaránt tanított. Az empirikus kutatás átlagos résztvevője 8 évnél régebb óta tanító, állami fenntartású, vidéki gimnáziumban dolgozó tanárnő.

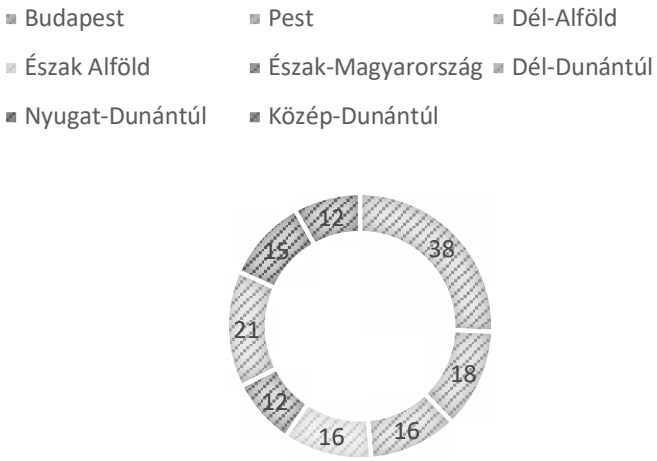

1. ábra. A kérdőívet kitöltő történelemtanárok eloszlása a magyarországi régiók szerint

Az eredmények feldolgozásának módja

A különböző iskolafokozaton tanító tanárok válaszait külön-külön is összesítettük és értékeltük. A diákok életkora és felkészültsége ugyanis valószínűleg jelentősen befolyásolta, hogy a történelemtanárok az orosz–ukrán háborúról mit és hogyan vitattak meg a diákjaikkal. Az általános iskolai és a középiskolai tanárok válaszainak összehasonlításával tudtunk is azonosítani néhány jellemző különbséget.

A kérdőíves vizsgálat eredményei

Miért és hogyan foglalkoztak az orosz–ukrán háború témájával a történelemórákon?

A tanárok több válaszlehetőséget is megjelölhettek (1. ábra). A nagy többség szerint szükség volt foglalkozni az orosz–ukrán háború eseményeivel a történelemórákon is. Az 5–8. évfolyamon tanítók (42) közül csupán hárman, a 9–12. évfolyamon tanítók (79) közül öten, az 5–12. évfolyamon tanítók (29) közül szintén csak öten jelöltek be olyan választ, amely szerint nem foglalkoztak az orosz–ukrán háború témájával tanórán. Vagyis szinte az összes válaszadó általános iskolai és középiskolai tanár alkalmat teremtett erre (1. táblázat).

1. táblázat Miért és hogyan foglalkoztak az orosz–ukrán háború témájával a történelemórákon?

	5–8. évfolyam	**9–12. évfolyam**	**5–12. évfolyam**	**válaszok összesen**	**%**
Nem került szóba sem a történelemórákon, sem a tanulókkal folytatott beszélgetések során.	1	1	0	**2**	**1,3**
Csak a tanulókkal folytatott tanórán kívüli beszélgetések során került szóba.	1	2	2	**5**	**3,3**
A tanulók tettek fel kérdéseket a háborúval kapcsolatban, de ezek megbeszélésére a történelemórákon nem került sor.	1	2	3	**6**	**4**
Beszéltünk erről a történelemórákon, mert a tanulók kérdéseket tettek fel ezzel kapcsolatban.	33	67	24	**124**	**82,6**
Beszéltünk erről a történelemórákon, mert meg akartam nyugtatni a diákokat.	24	33	14	**71**	**47,3**
Foglalkoztunk vele a történelemórán, mert alkalmat adott bizonyos történelmi ismeretek bemutatására és felidézésére.	27	56	21	**104**	**69,3**
Foglalkoztunk vele a történelemórán, mert lehetőséget adott a történelemórákon fejlesztett képességek és szemléletmód gyakorlására.	23	41	11	**75**	**50**
Külön tanórán is foglalkoztunk az orosz–ukrán konfliktus témájával.	8	13	7	**28**	**18,6**
Több időt is szántam volna rá a tanórán, mint amennyi valójában juthatott erre.	8	21	9	**38**	**25,3**

Az összesített eredményeket olyan grafikonon is ábrázoltuk, amely megmutatja, hogy az egyes tanári csoportokba tartozók hány százaléka jelölte meg az adott választ (2. ábra).

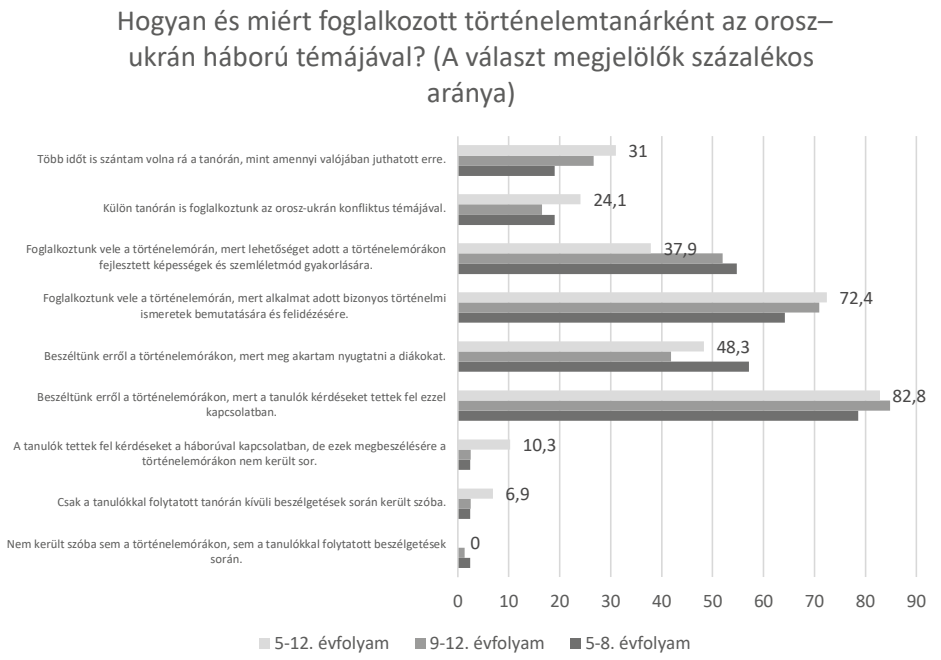

2. ábra. Hogyan és miért foglalkozott történelemtanárként az orosz–ukrán háború témájával?

Mind a három tanári csoportban a legmagasabb arányban (5–8.: 78,5%; 9–12.: 84,8%; 5–12.: 82,8%) azt a választ jelölték meg, amely szerint a tanulók kérdéseket tettek fel, tehát maguk a diákok kezdeményezték, és ez is fontos szerepet játszott a közös megbeszélések megtartásában. Az esetek több mint háromnegyed részében ez volt a helyzet. (*Beszéltünk erről a történelemórákon, mert a tanulók kérdéseket tettek fel ezzel kapcsolatban.*) Majdnem minden második történelemtanár szerint (5–8.: 57,1%; 9–12.: 41,8%; 5–12.: 48,3%) a megnyugtatás szándéka is fontos szerepet játszott abban, hogy igyekezett a diákjaival közösen is megbeszélni a háborúval kapcsolatos kérdéseket. (*Beszéltünk erről a történelemórákon, mert meg akartam nyugtatni a diákokat.*) Az általános iskolai tanároknál érthető módon e válasz aránya magasabb volt.

A tanulók érdeklődése e jelenben zajló esemény történelmi előzményei és háttere iránt az általános iskolákban és a középiskolákban is érzékelhető volt. Az is egyértelműnek tűnhetett a tanárok számára, hogy a háborús események tényeken és történelmi ismereteken alapuló ésszerű megközelítése segíthet leginkább abban, hogy a diákok racionálisan és kritikusan tudják kezelni az orosz–ukrán háborúról szóló információkat és híreszteléseket. Ezért a tanárok kb. kétharmada azt jelezte, hogy a történelmi ismeretek átadása és felidézése is szerepet kapott a közös megbeszéléseken. E tekintetben a középiskolai tanároknál figyelhető meg némileg magasabb arány (5–8.: 64,2%; 9–12.: 70,9%; 5–12.: 72,4%). (*Foglalkoztunk vele a történelemórán, mert alkalmat adott bizonyos történelmi ismeretek bemutatására és felidézésére.*) A tanárok kb. fele gondolta úgy (5–8.: 54,7%; 9–12.: 51,9%; 5–12.: 37,9%), hogy e történelmi helyzet feldolgozása lehetőséget ad a történelmi gondolkodással és a történelmi szemlélettel összefüggő képességek gyakorlására is, hiszen ezek is szükségesek e bonyolult háborús konfliktus összetevőinek megismeréséhez és megértéséhez. Érdekes, hogy ezt az általános iskolai tanárok valamivel magasabb arányban jelölték meg, mint a középiskolai tanárok. (*Foglalkoztunk vele*

a történelemórán, mert lehetőséget adott a történelemórákon fejlesztett képességek és szemléletmód gyakorlására.)

Viszonylag sok tanár válaszolta (5–8.: 19%; 9–12.: 16,5%; 5–12.: 24,1%), hogy külön tanórán is foglalkozott a háborúval, s ennél is többen (5–8.: 19%; 9–12.: 26,6%; 5–12.: 31%), hogy több időt is szánt volna e témára, ha ez lehetséges lett volna. E tekintetben különösen a középiskolai tanárok esetében érzékelhető az eltérés a lehetőségek és a szándékok között. (*Külön tanórán is foglalkoztunk az orosz–ukrán konfliktus témájával.*) (*Több időt is szántam volna rá a tanórán, mint amennyi valójában juthatott erre.*)

Milyen kérdéseket tettek fel a diákok az orosz–ukrán háborúval kapcsolatban?

Azt is meg akartuk tudni, hogy a diákok milyen kérdéseket tettek fel, a konfliktus mely aspektusai foglalkoztatták őket leginkább.

3. ábra. A diákok kérdéseiben megjelenő kulcsszavak

A tanárok összegző válaszaiban megjelenő tanulói kérdéseket két szempontból vizsgáltuk, egyszerű kulcsszavas gyakoriságot vizsgálva, illetve kvalitatív tartalomelemző módszerrel kódolva a válaszokat.

A kérdőívben nem volt kötelező a diákok kérdéseinek kifejtése, de a 150 résztvevő közül 115 tanár mégis élt ennek lehetőségével. Az általános szövegelemzés során nem meglepő módon a „háború" szó, illetve az annak indokait célzó „miért" szó jelent meg leggyakrabban, 87 és 77 alkalommal. „Oroszország" (50) és a világháború (25), Magyarország (48), Ukrajna (52), Putyin (19) szintén sok válaszban megjelent, Zelenszkij ukrán elnök neve viszont csupán három esetben.

A több szavas előfordulások között szintén a háború indokára vonatkozó „miért tört ki" szókapcsolat volt a leggyakoribb, amely 14 alkalommal bukkant fel a válaszokban. Emellett a „mikor lesz vége" (7), a „kinek van igaza"(7), „ki fog nyerni"(6) és a „lesz-e világháború" is gyakran megjelent.

A válaszokat tartalomelemzéssel vizsgálva részletesebb képet kaptunk a diákokat foglalkoztató témák hátteréről. A válaszokban megjelenő témákhoz kategóriákat, itemeket rendeltünk, amelyekhez példával illusztrált rövid leírást készítettünk. Összesen 15 kategória jött létre, egy válaszhoz tartalma alapján több kategóriát is rendeltünk, általában három-négyet is (2. táblázat).

2. táblázat. A tanulói kérdésekben megjelenő tematikus kategóriák rövid leírása, példákkal és előfordulási gyakorisággal

Item	Rövid leírás és példa	Előfordulások száma
Háború indoka	Az orosz–ukrán háború kialakulásának okai: pl. „miért tört ki a háború?” „Miért támadtak az oroszok?”	56
Hatás Magyarországra	A háború Magyarországot érintő következményei, elsősorban a magyar hadba lépés lehetősége, a háború katonai, gazdasági következményei hazánkra: pl. „Magyarországra is átterjed a konfliktus?”; „Magyarország lesz a következő?”	53
Világháború, atomháború veszélye	A harmadik világháború vagy a nukleáris háború lehetőségei: pl. „Lesz harmadik világháború?”; „bevetik az atomfegyvereket?”	30
Sorozás veszélye	A háború következtében kötelező katonai részvétel lehetősége a diákok, családtagjaik számára: pl. „minket is besoroznak?”; „visszaállítják a hadkötelezettséget?”	14
Hatás saját életre, családra	A háború következményei a diákok személyes és családi-közösségi életére: pl. „milyen következményeket fogunk látni?”. Szinte minden esetben a tanulók-rokonok katonai szerepvállalásával együtt jelent meg: „Apát elviszik katonának?”; „minket is besoroznak?”	13
Vlagyimir Putyin említése	Az orosz elnökkel kapcsolatos kérdések, személyes indokai, azonosítása Oroszországgal, a diktatúrával, elmeállapotának megkérdőjelezése: pl. „Mióta elnök Putyin?”; „Mi lenne, ha Putyin megbukna?”	13
Igazság keresése	A konfliktusban részt vevő felek indokainak jogossága: pl. „kinek van igaza?”	13
Médiainformációk ellenőrzése	A televízió, közösségi média és videómegosztó platformok narratíváinak kritikájára vonatkozó kérdések: pl. „igaz, hogy az oroszok nácítlanítani akarják Ukrajnát?”	9
Háború hatása Kárpátaljára	Kárpátalja és az ukrajnai magyar közösség háború előtti és háborút követő helyzete: pl. „miért nyomták el a kárpátaljai magyarokat?”; „mi lesz Kárpátaljával?”	9
A tanár álláspontja	A tanár személyes véleménye, állásfoglalása: pl. „Mit gondol?”; „Ön hogyan látja?”; „Kinek drukkol?”	8
Győztes jóslata	A háború kimenetelének kérdése: pl. „Ki fog nyerni?”	8
Hadászati kérdések	Hadászati, fegyverekkel kapcsolatos kérdések: pl. „milyen bombákat használnak?”; „milyen Ukrajna fegyverzete?”	5

Item	Rövid leírás és példa	Előfordulások száma
Menekültek segítése	Az ukrán menekültek, elsősorban gyerekek sorsa, saját iskolájukba érkező gyerekek háttere: pl. „tudnak magyarul az ukrán gyerekek, akik jönnek?”	5
A magyar szerepvállalás kritikája	A magyar kormány külpolitikai intézkedéseinek vitatása: pl. „miért nem szállít Magyarország fegyvereket?”	4
Földrajzi háttér	Az egyes történések elhelyezkedése a térképen: pl. „melyek a fő helyszínek?”; „hol van a Krím-félsziget?”	2

Három összefüggő téma rajzolódott ki a válaszokból: a háború indoka, a hazánkra gyakorolt hatása és a világháború veszélye. 53 tanári válaszban jelent meg a diákok háború indokaira utaló kérdése. A legtöbb esetben a pedagógusok ezt említették elsőként, a kérdezők a katonai konfliktus mögött húzódó komplex összefüggésekre voltak kíváncsiak. A pedagógusok közel azonos arányban a háború valóságának közelsége miatt nyugtalan diákok kérdéseivel találkoztak. 53 válaszban Magyarországra, 13 esetben pedig a konkrét tanuló személyes életére, családjára vonatkozó következményekre irányuló kérdés szerepel. Szintén visszatérő téma volt a világháborús és atomháborús veszély, illetve a hadkötelezettség bevezetése, a fiatalok és rokonok (jellemzően édesapák) besorozása. Előbbit 30, utóbbit 14 tanár említette.

Az igazság keresése és a médiainformációk ellenőrzése történelemdidaktikai szempontból jelentős területeket érintettek. A diákok egy része ítélethozatalt várt el a tanártól, azt kérdezte, hogy „kinek van igaza” a háborúban (13 pedagógus számolt be erről). Ez egyik oldalról a tanár irányába mutató bizalmat, másrészt leegyszerűsítő gondolkodásmódot feltételez, amelyben a jók és rosszak harcolnak egymással. Más esetekben ugyanakkor eltérő információforrásokból származó értesülések vagy narratívák merültek fel. Kilenc tanár csoportjaiban a diákok a televízióban vagy a YouTube-videókban megjelenő állítások és nézőpontok igazságtartalmát célzó kérdést tettek fel, ami a történelmi gondolkodás és információs műveltség fejlettebb kompetenciáit feltételezi.

Milyen gyakran került sor tanulókkal folytatott beszélgetésekre a háborúról?

Azt feltételeztük, hogy a szomszédságunkban 2022 februárjában kitört háború folyamatosan foglalkoztathatta a diákokat, s erre a történelemtanárok is sokszor reflektálhattak. Különösan amiatt, hogy a gyors orosz győzelem elmaradása után a fegyveres konfliktus állandósult, és veszélyesen kiszélesedett az ukrajnai frontokon és nemzetközi szinten is. A tanárok válaszai azzal kapcsolatban, hogy milyen gyakran kerültek szóba mindezek a diákokkal folytatott beszélgetéseikben, megerősítették ezt. A válaszadó tanárok többsége úgy nyilatkozott, hogy sokszor (46%) vagy nagyon sokszor (21%) került sor ilyen beszélgetésekre (4. ábra). E tekintetben alig tértek el egymástól az általános iskolai és a középiskolai évfolyamokra vonatkozó válaszok (5. ábra).

4. ábra. Milyen gyakran került sor tanulókkal folytatott beszélgetésekre az orosz–ukrán háború okairól, alakulásáról vagy következményeiről?

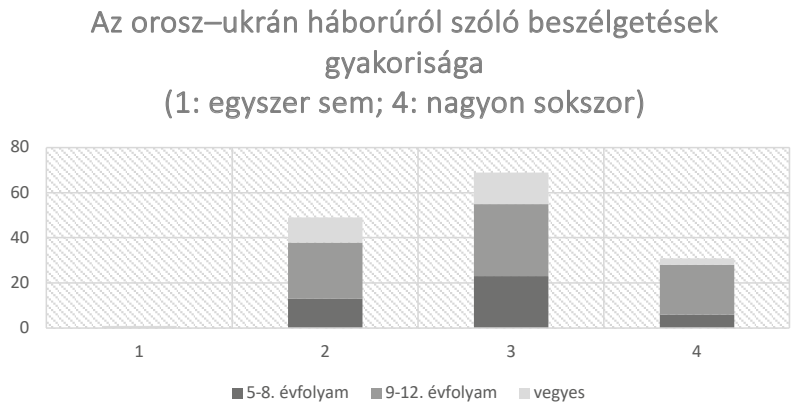

5. ábra. Milyen gyakran került sor tanulókkal folytatott beszélgetésekre az orosz–ukrán háború okairól, alakulásáról vagy következményeiről?

Hogyan hatott a február óta tartó konfliktus a tanulókra?

A válaszadó tanárok nagy többsége azt tapasztalta, hogy a diákokat nagyon érdekelte az orosz–ukrán háború témája és annak történelmi háttere. 84%-uk szerint a háború miatt érdeklődőbbé váltak a diákok a történelem iránt, 32% szerint általában a jelenben zajló események történelmi háttere iránt, 20% szerint az orosz–ukrán konfliktus történelmi háttere iránt, 18% szerint a történelmi párhuzamok iránt, 15% szerint a 20. és 21. századi események iránt. Csupán 15% jelezte azt, hogy a tanulók érdeklődésében nem tapasztalt változást (6. ábra).

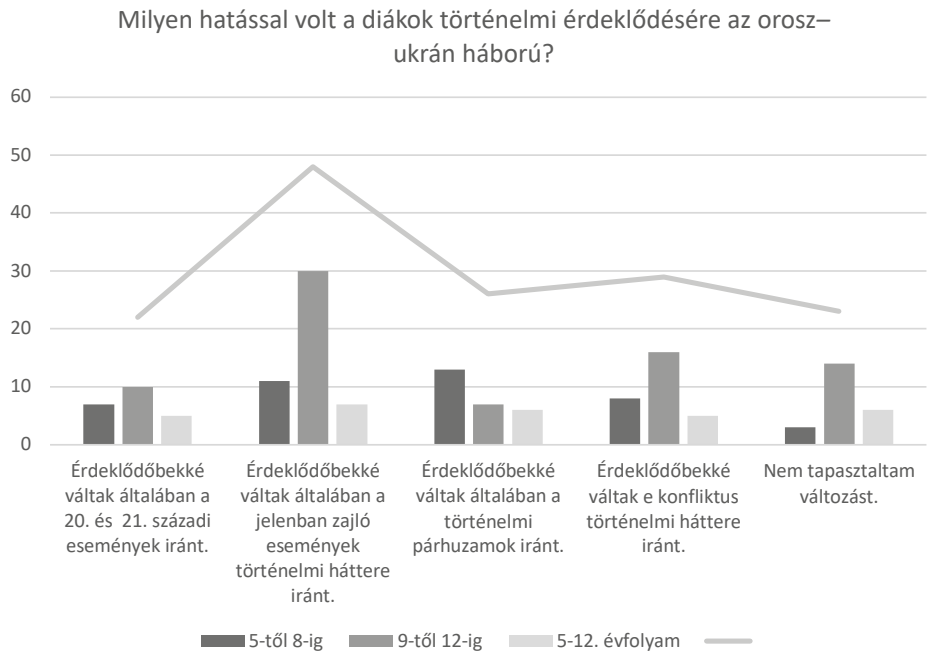

6. ábra. Milyen hatással volt a diákok történelmi érdeklődésére az orosz–ukrán háború?

A tanárok válaszai szerint a jelenben lejátszódó fejleményekre történő reflektálás nemcsak az orosz–ukrán háború esetében történt meg, más események esetében is sor került már rá. Ilyen eseményként említették a délszláv háborút, a járványt, a *Charlie Hebdo* elleni terrortámadást vagy Donald Trump megválasztását. E példák mindegyike nagy nemzetközi visszhangot kiváltó történés volt. Egy ilyen élmény hatására valószínűleg sok tanuló felismeri a történelmi háttérismeretek hasznosságát, és megteremtődik a feltétele annak, hogy aztán már más témák esetében is tudatosan kezdje el keresi a kapcsolatokat a múlt és a jelen eseményei között. Kérdés, hogy kap-e ehhez további ösztönzést a történelemórákon. Ez egyszeri élmény marad, vagy valamilyen szinten tartósan beépül a történelemtanulás gyakorlatába akkor is, amikor éppen nem történnek világrengető nemzetközi események?

Mik a legfontosabb és leghasznosabb feladatok?

2022 tavaszán kialakult egy olyan helyzet, amelyben a diákok számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a történelemórákon hallottak közvetlen segítséget adhatnak egy őket is foglakoztató jelentős esemény megértéséhez.

Átélni a jelen viszonyainak mozgásba lendülését kedvező hatással lehetett a diákok történelemszemléletére. A felgyorsult események közepette jól érzékelhették, hogy ilyenkor mennyire nehéz a bekövetkező változások irányának, jelentőségének és lehetséges következményeinek a megítélése. Tanári segítséggel ez elvezethette őket annak felismeréséhez is, hogy a múltban történtek interpretációja esetében is figyelembe kell venni, hogy az akkori emberek ugyanígy nem láthatták mindig pontosan, hogy mi is zajlik körülöttük.

Ebben a különleges helyzetben könnyebb volt a diákokkal megértetni, hogy sokszor csak a történelmi előzmények segítségével lehet értelmes válaszokat adni a jelen feszítő kérdéseire. Hiszen még a kialakult problémát sem lehet értelmesen meghatározni és leírni ezek nélkül. Ugyanakkor az is kiderülhetett, hogy egyáltalán nem mindegy, hogy ki milyen módon rakja össze az előzményeket, miket vesz ide, miket hagy ki belőle, illetve kiknek a szemszögéből mutatja be mindezt. Ezek a történeti interpretációk még akkor is nagyon eltérő értelmet adhatnak a kialakult szituációnak, ha tényszerű ferdítéseket nem is tartalmaznak, nem beszélve arról, amikor éppen ez a céljuk. Az orosz–ukrán konfliktus kapcsán a diákok könnyen beláthatták, hogy a történelmi előzményekről szóló magyarázatokat is érdemes kritikus szemmel olvasni.

A kritikus gondolkodást erősíthette az is, hogy e jelenben játszódó eseménysorozat esetében jól érzékelhető, hogy a helyes és helytelen emberi döntések milyen nagy szerepet játszanak a konfliktus alakulásában. Valamint az is, hogy a kortársak számára még mennyire sokesélyesnek látszik a dolgok kimenetele, amit aztán az utókor a következmények ismeretében már sokkal egyértelműbbnek lát majd. Ennek fényében könnyebb megérteni, miért lehetnek félrevezetők a történelmi eseményekről utólag készült determinisztikus szemléletű magyarázatok. A történelmi események soha nem voltak sem előre meghatározottak, sem elkerülhetetlenek, de az sem igaz, hogy a múltban minden teljesen véletlenszerűen és minden ok nélkül történt. Hasonlóképpen a jövőbeni események sem előre meghatározottak, de nem egyformán valószínű minden lehetséges forgatókönyv. Mindezt könnyebb egy napjainkban, illetve a saját életünkben lezajló eseményt megtapasztalva megérteni. Az orosz–ukrán háború feldolgozása talán ezen a téren is kedvező hatással volt a tanulók gondolkodására.

Az orosz–ukrán konfliktus kapcsán a diákok azt is megtapasztalhatták, hogy a jelenben zajló eseményeknek is többféle értelmezése és bemutatása lehetséges. Még úgy is, hogy minden még éppen körülöttünk zajlik, és nem csak a fennmaradt forrásokból és visszaemlékezésekből tudjuk a valóságot utólag rekonstruálni. Hogyan is lehetne akkor a múltban történteket egyetlen történetté összegyúrni, és úgy bemutatni, mintha csak egyetlen interpretáció lehetne elfogadható?

A diákok az orosz–ukrán háborúval összefüggő kérdések megbeszélése nyomán kritikusabbá válhattak az okokra vonatkozó egyoldalú vagy felszínes történelmi magyarázatokkal szemben is. Felismerhették például, hogy a belpolitikai és külpolitikai folyamatok közötti összefüggések vizsgálata nemcsak az orosz–ukrán konfliktus, hanem más történelmi események esetében is hasznos és szükséges lehet. Azt is láthatták, hogy régóta fennálltak már azok a körülmények, amelyek a feszültség kiéleződéséhez vezettek, de éveken keresztül az orosz–ukrán konfliktus megmaradt a „se nem béke, se nem háború" szintjén. Tehát az okokat kutatva ebben az esetben is fontos a hosszabb távú előzményeket és a nemzetközi érdekellentétek alaposan megvizsgálni, de ezek önmagukban még nem adnak megfelelő magyarázatot a háború 2023-ban történő kitörésére. Ehhez az ezt közvetlenül megelőző eseményeket és döntéseket is figyelembe kell venni. E mostani háborúhoz vezető körülmények és a kiváltó okok együttes feltárása jól adaptálható tapasztalat lehet más történelmi események okainak vizsgálatához is.

Az is könnyebben belátható a diákoknak az orosz–ukrán szembenállás példáján keresztül, hogy a saját korunk egy hosszú történeti folyamat része: a *jelen* csak egy állomása egy régóta tartó és a jövőben is folytatódó változássorozatnak. A balti államok, Lengyelország, valamint Ukrajna és Oroszország évszázados történelmi viszonya is így értelmezhető helyesen. Az *aktuális jelen* azonban mindig csak egy esetleges és sajátos nézőpontját jelenti a múltban történtek rekonstruálásának és értékelésének. Ezért az így alkotott narratíva problémaszemlélete, vagyis hogy a korábban történtek közül minek tulajdonít jelentőséget, és ezek között milyen összefüggéseket állít fel, nagyban függ az éppen kialakult helyzettől. Egy háború kitörésekor, érthető okokból,

a korábbi ellentétek és konfliktusok kerülnek előtérbe a történelmi előzmények felidézésekor is.

A fenti példák alapján is látható, hogy az orosz–ukrán háború fejleményeinek és történeti aspektusainak feldolgozása megfelelő tanári vezetéssel milyen sokféle irányba vezethet, s mélyítheti el a tanulók történelmi gondolkodását. Érdekelt minket, hogy a tanárok hogyan látták ezt, ezért azt kértük tőlük, hogy egy megadott listáról válasszák ki az általuk leginkább fontosnak tartott öt feladatot az orosz–ukrán háború megtárgyalásával összefüggésben. A kérdőíven olyan feladatok szerepeltek, amelyek a történelmi ismeretek relevanciáját és a diákok történelmi gondolkodását más-más módon, de egyaránt erősíthetik:

„Jelölje meg az 5 LEGFONTOSABBNAK és LEGHASZNOSABBNAK ítélt feladatot a listából. (Annak figyelembe vételével döntsön, hogy milyen korú diákokat tanít jelenleg.)

1. Az orosz–ukrán háború nyomán kialakult helyzet megértéséhez szükséges történelmi előzmények bemutatása.
2. Az orosz–ukrán háború lehetséges okainak és következményeinek bemutatása és megvitatása.
3. Az orosz–ukrán háború nyomán kialakult helyzet bemutatása és megvitatása a magyarság és Magyarország szempontjából.
4. Az orosz–ukrán háború példájával bemutatni és megvitatni a múlt és a jelen események közötti összefüggések jelentőségét.
5. Az orosz–ukrán háborúról szóló hírek és vélemények kritikus és multiperspektivikus szemléletű megvitatása.
6. Az orosz–ukrán háború megvitatása abból a szempontból, hogy a személyes tulajdonságok és döntések mekkora szerepet játszanak a történelemben.
7. Az orosz–ukrán háború összehasonlítása más történelmi eseményekkel.
8. Annak átgondolása és megvitatása, hogy miként kellene rendezni ezt a súlyossá vált nemzetközi konfliktust. (Pl.: Mik lennének a kívánatos célok, hogyan lehetne ezeket elérni?)
9. Az orosz–ukrán háború témájának felhasználása a történelemtanulás során elsajátított képességek gyakorlására.(Pl.: ismeretforrások használata, az események jelentőségének megítélése különböző szempontok szerint.)
10. Feltételezések megfogalmazása és megvitatása arról, milyen eseményekre és fejleményekre lehet számítani az orosz–ukrán háborúban és a nemzetközi kapcsolatokban.
11. Az orosz–ukrán háború megvitatása abból a szempontból, hogy a történelmi események bekövetkezése mennyire determinált vagy esetleges.”

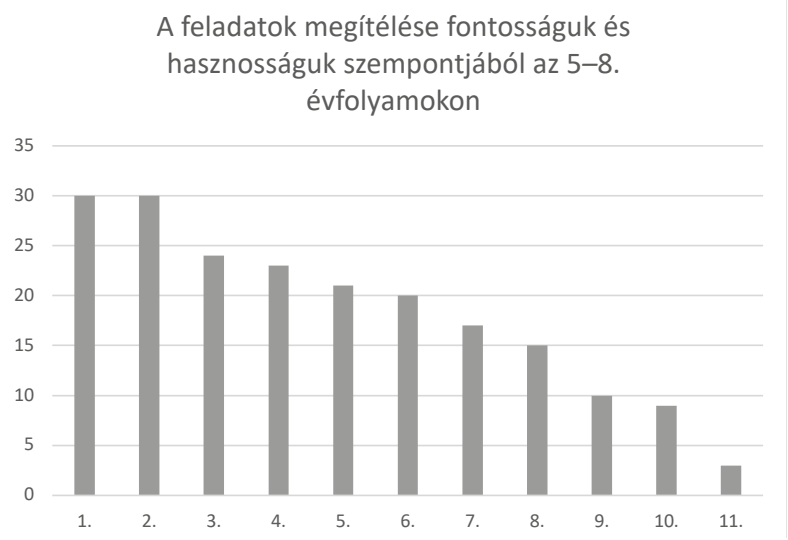

7. ábra. Jelölje meg az 5 legfontosabbnak és leghasznosabbnak ítélt feladatot a listából!

Az általános iskolai tanárok közül legtöbben a háború történelmi előzményeinek, valamint az okainak és következményeinek bemutatását tartották fontosnak (7. ábra). Az általános iskolai tanárok több mint fele a legfontosabb öt feladat közé sorolta ezen kívül az orosz–ukrán háború megvitatását a magyarság és Magyarország szempontjából, valamint a múlt és a jelen események közötti összefüggések jelentőségének megvitatását is.

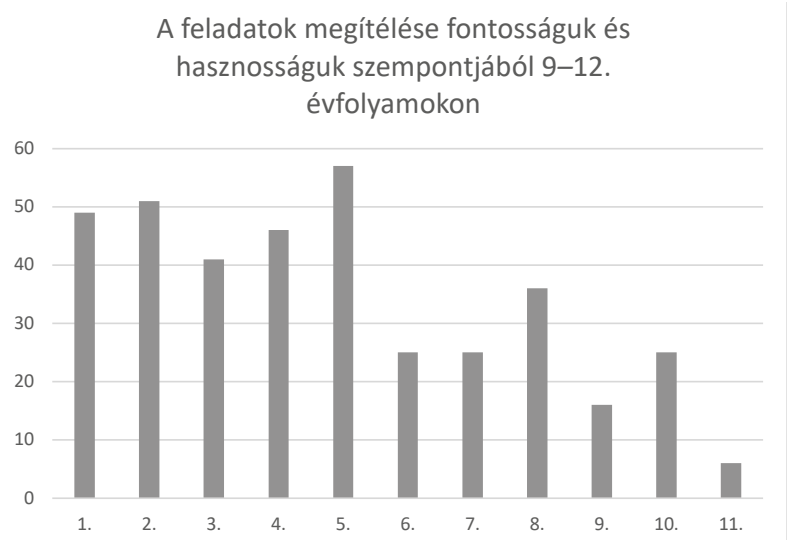

8. ábra. Jelölje meg az 5 legfontosabbnak és leghasznosabbnak ítélt feladatot a listából!

A középiskolai tanárok közül a legtöbben a hírek és vélemények kritikus és multiperspektivikus szemléletű megvitatását tekintették fontosnak (8. ábra). Ezután itt is az a négy feladat jelent meg a legtöbb tanárnál, ami az általános iskolai tanároktól is a legtöbb

szavazatot kapta. Összeségében a fontosnak tartott feladatok kiválasztása esetében találtuk a legmarkánsabb különbségeket az általános iskolai és a középiskolai tanárok válaszai között. Jól érzékelhető, hogy a középiskolákban már bátrabban előrébb sorolták azokat a tevékenységeket, amelyek az események továbbgondolását igényelték a diákoktól: 8. és 10. tanári feladat.

Ugyanakkor az általános iskolai és a középiskolai tanárok közül is csak nagyon kevesen vették be a legfontosabb és leghasznosabb feladatok közé a történelmi események determináltságával vagy a személyes döntések szerepével összefüggő problémák feltárását és megvitatását, pedig az ezekkel összefüggő vitakérdések szinte minden történelmi esemény feldolgozása során felmerülnek. Tehát egy aktuális esemény történelemórán történő megvitatása során e problémák explicit megbeszélése is nagyon jól adaptálható tapasztalatokhoz és szemléletváltozáshoz vezethet.

Milyen történelmi párhuzamokat használtak fel?

Vannak olyan események, amelyeket nemcsak a történésekre gyakorolt hatásuk miatt tartunk történelmi jelentőségűnek, hanem azért is, mert a példájukkal rávilágíthatnak olyan összefüggésekre vagy jelenségekre, amelyek általánosítható történelmi tapasztalatokat hordoznak. Jó példa erre a *müncheni konferencia*, amelyet az orosz–ukrán háború nemzetközi összefüggéseinek elemzéséhez is gyakran használnak történelmi analógiaként. De bármilyen történelmi esemény ugyanígy releváns jelentőségűvé válhat, ha a történelmi magyarázatokban egy másik eseménnyel hozzák összefüggésbe vagy állítják párhuzamba.

Történelemtanárokként általában a jelenből vett példákkal igyekszünk a múlt jelenségeit közelebb hozni, vagy egy történelmi eseményt egy másikkal párhuzamba állítva bemutatni. A tanárok most viszont egy jelenben játszódó konfliktus megértéséhez használtak történelmi analógiákat.

A tanórán bemutatott történeti analógiák gyakoriságát négyfokú Likert-skálán kellett értékelnie a résztvevőknek. Összesen 20 történelmi eseményt adtunk meg, amelyet továbbiakkal egészíthettek ki. A 20 Likert-skálára adott válaszok átlagait és módusz értékét is összesítettük iskolaszintenként. A felmerülő történelmi analógiák közül a Szovjetunió fennhatóságának kiterjesztése Közép-Kelet-Európára, a Szovjetunió szétesése és a hidegháború jelent meg leggyakrabban a tanári válaszokban. Csak kisebb eltéréseket találtunk az általános iskolai és a középiskolai tanárok analógiahasználata között: a versailles-i békeszerződés, az első világháborút megelőző szövetségi rendszerek kialakulását és a második világháborút az általános iskola felső tagozatában tanító pedagógusok gyakrabban említették meg. Az értékek módusza között ugyanakkor nem jelenik meg érdemi különbség, a leggyakoribb válaszelem hat esetben tér el, de ezekben is csak 1-1 értékkel.

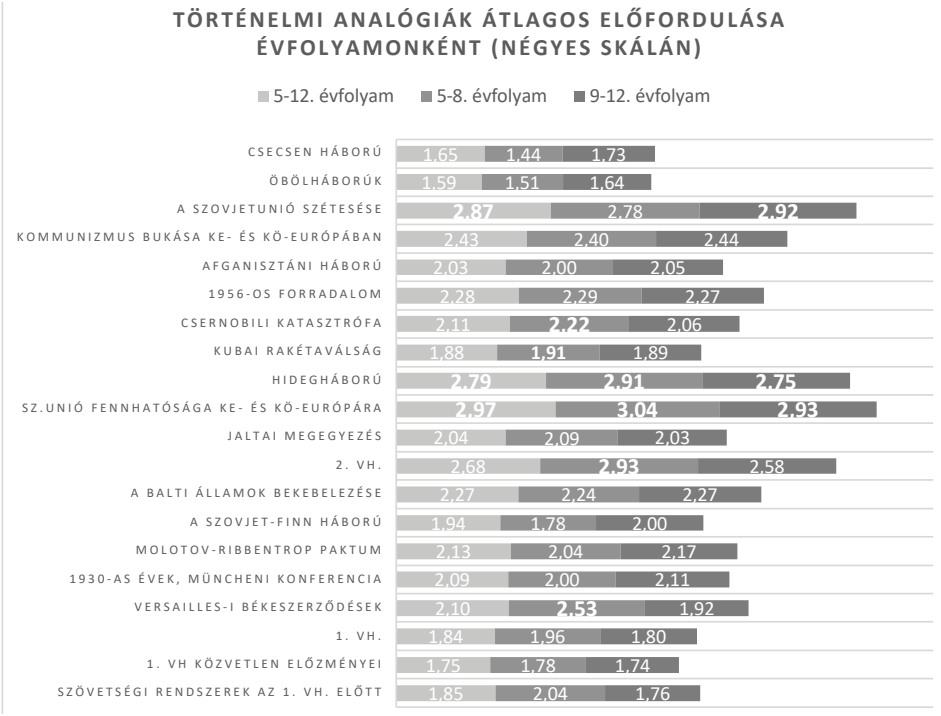

9. ábra. A válaszokban megadott történelmi analógiák alkalmazásának gyakorisága évfolyamonként (négyes Likert skálán)

Miért kell az orosz–ukrán háború eseményeivel a történelemórákon is foglalkozni?

A részt vevő tanárok 82,7%-a (64% maximálisan) egyetért azzal, hogy az orosz–ukrán háború eseményeivel a történelemórákon is foglalkozni kell. A pedagógusok változatos indokokkal szolgáltak arra, hogy miért szükséges foglalkozni a háborúval.

> „Mindennapi életünket érinti, ezen keresztül testközelbe lehet hozni, hogy miért fontos a történelem ismerete és tanulása."

> „A téma lehetőséget ad arra is, hogy egy háború kitörésének a körülményeit megvizsgáljuk, és megvitassuk, hogyan lehetne egy ilyen konfliktust megelőzni. Kik a felelősei egy ilyen háborúnak? Van-e jó forradalom? Van-e jogos nagyhatalmi érdekérvényesítés?"

> „A történelmi analógiákon keresztül jobban érthetővé válik a múlt és a jelen. Közelebb kerül a tanulóhoz a történelem mint tantárgy."

A válaszadók közül 13-an gondolták úgy, hogy „inkább nem fontos" vagy „egyáltalán nem fontos" a háború tárgyalása a történelemórán. A 13 tanár közül hárman általános iskolában tanítanak, tízen középiskolában. Csupán négy válaszadó írt a háború osztálytermi felmerülése ellen szóló érvet. A téma iskolai megbeszélését kevésbé támogató 13 válaszadó közül ketten nem indokolták döntésüket, az „inkább nem fontos" választ

adók pedig ellentmondásosan mind a jelentőség mellett hoztak érvet. Egyetlen elutasító válasz (1-es érték) érkezett egy több mint 14 év tapasztalattal rendelkező tanártól, aki politizálásnak minősítette a háború tanórai megbeszélését. Ugyanakkor a többi válaszából kiderült, hogy a diákok kérdéseire reagálva ő is foglalkozott a témával az óráin.

A feldolgozás elleni érvekben szerepelt még, hogy még nem látjuk tisztán a kialakult helyzet okait; nem annyira fontos, hogy erőltetni kelljen; a diákok már nem érdeklődnek az ukrajnai konfliktus felől.

Előzetesen úgy gondoltuk, hogy minél közelebb vannak az iskolák az ukrán határhoz, a tanárok annál fontosabbnak tartják, hogy foglalkozzanak az ott zajló eseményekkel. Ez a hipotézisünk azonban nem igazolódott. A regionális összehasonlításban kicsi eltérés mutatkozott a hatos Likert-skálára adott válaszokban. Legkevésbé éppen az Ukrajnával határos észak-alföldi régió tanárai tartották fontosnak a háború tanórai megbeszélését, de az ő válaszaik is közel ötös átlagot mutatnak a hatos skálán (10. ábra).

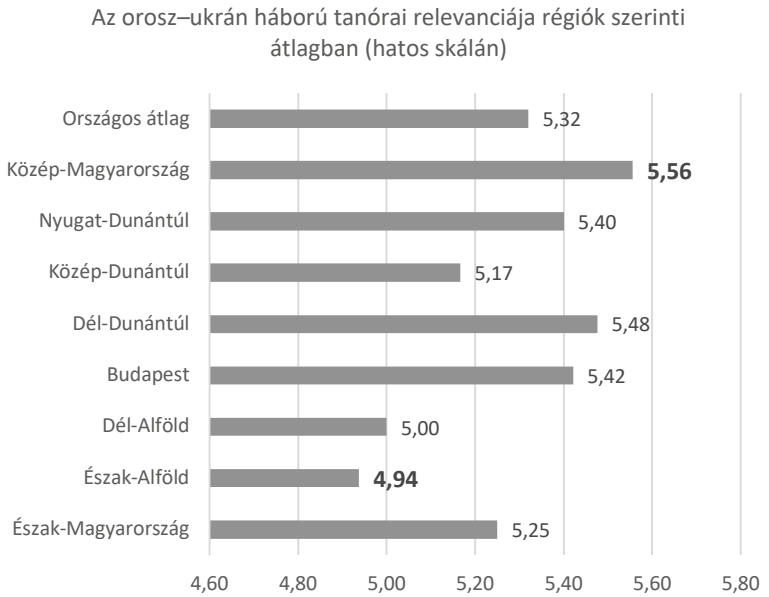

10. ábra. A háború említésének történelemórai fontossága a kitöltők lakóhelye szerint regionális átlagban (hatos Likert skálán)

A múlt és a jelen közötti kapcsolat a kerettantervi követelményekben

A felső tagozatos és a középiskolai történelem kerettanterv a tanulási kompetenciákat bemutatva kiemeli a történelemtanulás jelentőségét a mai világ megértésében, s a pozitív hatását is a tanulók motiváltságára:

> „A tanuló a történelemtanulás során megtapasztalja, hogy a történelemtudása az iskolán kívül, más élethelyzetekben, illetve a jelen társadalmi, gazdasági és politikai jelenségeinek megértéséhez és megítéléséhez is segítséget nyújt. Ez a tapasztalat – az iskolai történelemtanulás élményszerűsége mellett – erős ösztönzést adhat az élethosszig tartó tanulásra vagy legalábbis a történelmi és társadalmi kérdések iránti érdeklődésre.”

Sajnos a kerettantervek szépen megfogalmazott, általános követelményei a gyakorlatban legtöbbször elsikkadnak. Az élet most viszont olyan helyzetet teremtett, amelyben sok tanár e követelményekkel összhangban cselekedett.

Ugyanez volt a helyzet a kommunikációs kompetenciákra előírt követelmények esetében is:

> „A tanuló a felmerülő történelmi problémákról beszélgetéseket folytat, érveket gyűjt, azokat írásban és szóban összefoglalja, digitális kommunikációs eszközök segítségével mutatja be."

Ilyen értelemben tehát nagyon is összhangban volt a kerettantervben lefektetett általános követelményekkel, hogy a tanárok az orosz–ukrán háború eseményeivel és történelmi hátterével érdemben foglalkoztak tanórákon, még úgy is, hogy emiatt hosszabb-rövidebb ideig eltértek a kötelező tantervi tematikától. Egyébként ezt bátran megtehették azért is, mert a kerettantervi szabályozás lehetőséget ad a tanároknak arra, hogy a rendelkezésre álló tanítási idő 20%-ában a kerettervi témákon kívül más témákkal is foglalkozzanak.

Máshol is találunk olyan kerettantervi követelményeket, amelyek összefüggésbe hozhatók az orosz–ukrán háború kérdéseinek megbeszélésével: pl. „ismeri az első és a második világháború legfontosabb eseményeit, jellemzőit, valamint napjainkra is hatással bíró következményeit" (7–8. évfolyam.); „felismeri, hogy a jelen társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális viszonyai a múltbeli események, tényezők következményeiként alakultak ki" (9–12. évfolyam).

A kerettantervek készítői nem hagyták figyelmen kívül, hogy a történelemtanításnak a jelen viszonyainak megértéséhez is fogódzókat kell adni. Az általános követelmények és a tartalmi tematika között is találunk olyan részeket, amelyek közvetlenül e tanulási célt szolgálják. Az orosz–ukrán háború kapcsán szerzett tapasztalatok mégis azt erősítik, hogy kerettantervekben még hangsúlyosabban és még pontosabban meg kellene fogalmazni a múltban történtek és a jelenben zajló események közötti kapcsolatteremtéshez szükséges feladatokat.

Következtetések

A történelemtanulás fontos célja a múltról szerzett tudás felhasználása a jelen megértéséhez. Egy 2020 tavaszán elvégzett kérdőíves vizsgálatból az is kiderült, hogy a 11. és 12. évfolyamos diákok a múltunk megismerése mellett a jelenismerettel összefüggő érvekkel indokolták elsősorban a kötelező történelemoktatás szükségességét és fontosságát (Kojanitz, 2021).

Történelemtanárokként azonban túlzottan magától értődőnek tartjuk ennek megvalósulását. Attól, hogy a diákok sok történelmi ismerettel rendelkeznek, még nem biztos, hogy képesek lesznek erre. Sőt még az sem biztos, hogy látják ennek a lehetőségét, vagy felmerülne bennük ennek az igénye. Nem beszélve arról, amikor éppen az ellenkezőjét gondolják: „Mi értelme történelmet tanulni!" A tanulók többsége esetében tanári mintaadások nélkül valószínűleg sohasem fog kialakulni, hogy maguk keressék és fedezzék fel a múltban történtek szerepét a jelenben zajló eseményekben. Emlékezetes példák és élmények is kellenek ehhez.

Az orosz–ukrán háború olyan helyzetet teremtett, amelyben a történelemtanárok szinte nem is térhettek ki az elől, hogy ezzel az óráikon is foglalkozzanak. A diákok e nyugtalanító helyzetben elsősorban hozzájuk fordultak válaszokat és néha megnyugtatást keresve. Kisebb mértékben valószínűleg már a pandémia is kiválthatta ez a hatást, de

akkor a karantén csak nagyon korlátozott lehetőséget adott ennek megbeszélésre. Most a háborús híreket hallva sok tanulót érdekelni kezdett az orosz–ukrán konfliktus történelmi előzménye is, illetve azok az egyéb történelmi ismeretek, amelyek segíthettek megmagyarázni a helyzetet. Ezek most mind érdekes és releváns tudásnak tűntek a számukra is. A tanári visszajelzések alapján az is nyilvánvalóvalónak látszik, hogy sok diák ennek hatására érdeklődőbbé vált más, a jelen szempontjából relevánsnak tűnő történelmi témák iránt is. Abban, hogy ez megtörtént-e, döntő szerepe lehetett annak, hogy a tanárok az orosz–ukrán háború példáján keresztül általánosabb problémákra és összefüggésekre is ráirányították-e a tanulóik figyelmét.

E napjainkban lejátszódó jelentős esemény megtárgyalása a történelemórákon motiváló és autentikus lehetőséget nyújtott a diákok vitakészségének fejlesztéséhez. Ilyenkor élesedik igazán az elméjük, fejlődnek a verbális képességeik és erősödik meg az elkötelezettségük különböző morális értékek iránt. Az iskolán kívülről hozott információk és vélemények is megjelenhettek. Kiderült, hogy maguk a tanulók mit tudnak és mit gondolnak a körülöttük zajló eseményekről és problémákról. Egy történelmi korszak feldolgozásához képest jóval nagyobb késztetést éreztek arra, hogy elmondják a maguk véleményét és meghallgassák a többiekét. Könnyebben megteremtődött a nyitott osztálytermi légkör, mivel a diákok aktívabbá váltak, tanáraik pedig problémafelvető és moderátori szerepet vehettek fel.

A tanárok többféle szempontból is megtapasztalhatták a múlt és a jelen közötti explicit kapcsolatteremtés kedvező hatásait. E tapasztalatok reflektív átgondolása pedig további tanulságokkal szolgálhat. Mi ébresztette rá a diákokat a történelmi ismeretek relevanciájára? Mik voltak a gondolkodásukat leginkább elindító kérdések, módszerek, példák és megközelítési módok? Mennyire voltak képesek általános tanulságokat is levonni az események történelmi hátterének vizsgálatából? Mennyire vált tartóssá az érdeklődésük a történelmi előzmények megismerése iránt? Miként lehet ezt a beállítódást fenntartani és megerősíteni? Miként lehet kialakítani a diákokban azt a történelemszemléletet, amelynek középpontjában a változások történelmi dimenziójának a megértése áll?

Összegzés

A vizsgálat eredménye azt valószínűsíti, hogy az orosz–ukrán háború kitöréséről és kibontakozásáról szóló hírek még az általános iskolai diákok körében is fokozott érdeklődést keltettek. Magyarázatot vártak és kerestek e közelükben lejátszódó szokatlan és veszélyesnek tűnő történelmi fordulatra. A történelemtanárok is aktívan reagáltak a helyzetre, egyszerre több célt is szem előtt tartva alkalmat teremtettek a téma feldolgozására az óráikon. Foglalkozhattak a háború által felvetődő morális kérdésekkel, mint amilyen a haza iránti elkötelezettség és áldozatvállalás, a háborús bűntettek elítélése, szolidaritás az áldozatokkal, a menekültek támogatása, felelősségvállalás a honfitársakért. A diákok számára a múlt és a jelen összekapcsolódása is nyilvánvalóvá vált. Élményszerű tapasztalatokat szerezhettek egy őket is érdeklő esemény kapcsán a történelmi háttérismeretek relevanciájáról, s ennek hatására általában is érdeklődőbbé váltak a történelem iránt. Az orosz-ukrán háború eseményeinek megbeszélése során könnyebben megérthették, hogy miért is kell nekik múltban történetekről tanulniuk.

A kutatás korlátai közé tartozik a vizsgálati minta nagysága. Habár a megkérdezett történelemtanárok lakóhelyük, tapasztalatuk és munkahelyük szerint is sokszínű és változatos képet mutatnak, a minta nem reprezentatív, csupán részleges következtetések levonására alkalmas. A további kutatások során érdemes lesz feltárni, hogy az orosz-ukrán háború kapcsán szerzett élmények fognak-e tartós hatást gyakorolni a diákok történelemszemléletére és a történelemtanítás gyakorlatára. Növekszik-e ettől

a történelemtantárgy relevanciája a diákok szemében? Nagyobb szerepet kap-e a történelemórákon a múltban történtek összekapcsolása a jelenben zajló eseményekkel és folyamatokkal?

Irodalom

Advisory Group on Citizenship (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools.* https://www.teachingcitizenship.org.uk/sites/teachingcitizenship.org.uk/files/6123_crick_report_1998_0.pdf Utolsó letöltés: 2022.06.29.

British Psychological Society (2022). *Supporting children to manage anxiety over war, conflict and crises.* https://www.bps.org.uk/news/supporting-children-manage-anxiety-over-war-conflict-and-crises (2023.02.25.)

EuroClio (2021). *Resolution of the First World Congress for School History Teachers.* https://euroclio.eu/2021/10/06/press-release-euroclio-and-national-committee-of-russian-historians-issue-joint-resolution-at-the-world-congress-of-school-history-teachers/ Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

EuroClio (2022). *Resources to teach about the invasion of Ukraine.* https://padlet.com/EuroClio_Secretariat/13ck4n4khw4voyxq?fbclid=IwAR2koHTCmp_tX2brJOmSLC9TUGFx9NO2R2LyxVtDAXZx_BJq89EdUn_a8z8 Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

European Commission (2015). *Living with Controversy – Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights (EDC/HRE).* https://edoc.coe.int/en/human-rights-democratic-citizenship-and-interculturalism/7738-teaching-controversial-issues.html

F. Dárdai, Á. (2002). Történelemdidaktika és a kontroverzív történelemtanítás. In Nagy, P. T. & Vargyai, Gy., *Történelem – tanítás – módszertan. Tanulmányok a 75 éves Szabolcs Ottó tiszteletére*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 34–43.

Fodor, R. (2019). Új nézőpontok. A multiperspektivikus történelemszemlélet megjelenése a történelemtankönyvekben. *Történelemtanítás,* (3–4). https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2019/12/10_03_10_Fodor.pdf Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Fodor, R. (2022). A történelemtanítás 30 éve Európában. *Új Köznevelés,* (5–6). https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/a-tortenelemtanitas-30-eve-europaban Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Halász, G. (2005). Demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés a 21. században. *Új Pedagógiai Szemle,* július-augusztus.

Historical Association (2007). *T.E.A.C.H. Report – Teaching Emotive and Controversial History 3–19.* https://www.history.org.uk/secondary/resource/780/the-teach-report Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Historical Association (2022). *Teaching about the Russian invasion of Ukraine and events happening there.* https://www.history.org.uk/primary/resource/10363/teaching-about-the-russian-invasion-of-ukraine-and Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Holtberget, A. (2022). Ukrainian history textbooks for refugee students. EuroClio – European Association of History Teachers. https://euroclio.eu/2022/11/18/ukrainian-history-textbooks-for-refugee-students/ Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Kaposi, J. (2020) Current issues concerning education for democracy in Hungary. History Education and Migration. *International Journal of Research on History Didactics, History Education, and History Culture. Yearbook of the International Society for History Didactics.* https://jhec.wochenschau-verlag.de/back-issues/ Utolsó letöltés: 2022. 06. 25.

Kojanitz, L. (2021). Mivel magyarázzák a középiskolások a történészek közötti vitákat? *Történelemtanítás, 56[Új folyam 12]*(4). https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2022/02/12_04_06_Kojanitz.pdf Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Qualifications and Curriculum Authority (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools.* https://www.teachingcitizenship.org.uk/sites/teachingcitizenship.org.uk/files/6123_crick_report_1998_0.pdf Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Sisisky, C. (2022). *Teaching the War in Ukraine: Resources Recommended by Educators Global Educational Benchmark Group*. https://gebg.org/teaching-the-war-in-ukraine-resources-recommended-by-educators-2/ Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Vajda, B. (2008). Példa a forrás alapú, empatikus és multiperspektivikus tanulói foglalkoztatásra. *Új Pedagógiai Szemle,* (11–12). https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/pelda-a-forras-alapu-empatikus-es-multiperspektivikus-tanuloi-foglalkoztatasra Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Wansink, G. J., Bjorn, S., Akkerman, M., Kamman, I., Zuiker, T. & Wubbels, T. (2017). 'If you had told me before that these students were Russians, I would not have believed it': An international project about the (New) 'Cold War'. *Teaching History,* (March). https://padlet.com/EuroClio_Secretariat/13ck4n4khw4voyxq/wish/2076342834 Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Zachor Alapítvány (2022). [Digitális feladatok az orosz–ukrán háborúhoz.] https://iwitness.usc.edu/sites/warinukraine?at=ag Utolsó letöltés: 2023. 02. 25.

Jegyzet

[1] Az összesítésnél a szövegekben szereplő azonos alanyra mutató kulcsszavakat összesítettük, tehát az Oroszország, orosz, oroszok, illetve ezek toldalékolt verziói összegezve szerepelnek az eredmények között.

Absztrakt

Az empirikus kutatást 2022 tavaszán a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatának *Múlt és jelen kutatócsoportja* végezte 150 történelem szakos tanár részvételével országszerte. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy a 2022-ben elkezdődött ukrajnai háború hogyan jelent meg a történelemórákon, és milyen hatással volt a történelemtanításra és -tanulásra. A tanulók kíváncsiak voltak a háborút megelőző okokra, eseményekre, illetve annak országukra, közösségükre és magánéletükre gyakorolt következményeire. A tanárok többsége egyetértett azzal, hogy a háborúról a történelem tantermekben is beszélni kell. A tanárok 82%-a beemelte a háború témáját az óráira, 24%-uk pedig legalább egy órát teljes egészében ennek szentelt. A tanórákon a tanárok bemutatták a háború történelmi okait és jelentőségét, és kihasználták a lehetőséget arra is, hogy a diákok kritikai gondolkodását és multiperspektivikus szemléletét is fejlesszék a háborúval kapcsolatos hírek és információk segítségével. A beszámolók szerint az orosz–ukrán háború feldolgozásának hatására különösen a középiskolákban a tanulók érdeklődése nőtt a jelenre is hatást gyakorló történelmi témák iránt.

Kulcsszavak: történelemtanítás, történelmi gondolkodás, történelmi tudat